

УДК 784:81' 255. 4=03=162.1

**Ірина Копоть,
Ельвіра Міщук-Гілевич,**
Державний агроекологічний університет, м. Житомир

ДО ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ ТЕКСТУ ПІСНІ Ф. ШОПЕНА "МОЯ МИЛОВАНКА"

У статті розглядаються особливості перекладу вокального твору Ф. Шопена "Моя милованка". Аналіз текстового матеріалу свідчить про те, що видатний український музикознавець і поет Борис Тен створив високохудожній переклад.

Проблема перекладу текстів вокальних творів виникла в українській культурі дуже давно – з часів прийняття християнства. Лідія Корній, описуючи особливості текстів церковної гімнографії, посилається на статтю Р. Якобсона, який досліджував проблему еквіритмічності перекладу грецьких гімнографічних текстів старослов'янською мовою і дійшов висновку, що вже тоді "перекладачі намагалися зберегти симетричне розставлення акцентів у рядках" [1: 142].

З тієї пори проблема перекладу вокальних текстів поставала знову й знову. В історії музичної культури залишилися матеріали бурхливої дискусії, що її розгорнув Дж. Аддісон з приводу постановок італійських опер на англійській сцені, статті Р. Вагнера, у яких композитор з притаманним йому запалом проголошував примат слова над музикою в оперному творі і наполягав на необхідності розуміння слухачами словесного тексту.

Отже, проблема перекладу вокальних текстів зумовлена однією з найважливіших функцій музичного мистецтва – комунікативною. Однак це питання може розглядатися не тільки в теоретичному, естетико-культурологічному аспекті (з погляду функцій музичного мистецтва) або в суто практичному (зручність вокального виконання). Вона набуває цікавих граней при поєднанні методів музикознавчого та літературознавчого аналізу вокальних творів. При такому аналізі порівняння різних перекладів стає ефективним "інструментом", який дозволяє побачити як у музичному, так і в поетичному тексті не помічені раніше особливості метроритміки, композиції та інших художньо-стилістичних прийомів.

На необхідності створення спеціальної музикознавчої дисципліни – лібретології, предметом якої стали б різні аспекти взаємодії слова й музики у вокальному творі, неодноразово наголошував Г. Ганзбург [2:6]. Проте у вітчизняній науці дослідження у цій галузі суттєво гальмуються через розпорошеність матеріалів, зумовлену фактичним знищенням українського "перекладацького цеху" Д. Ревуцького, тривалим замовчу-

© Копоть І., Міщук-Гілевич Е., 2004

ванням творчості багатьох видатних українських поетів, зокрема, Бориса Тена, О. Варавви, М. Зерова, а також загальною недооцінкою творчого доробку українських перекладачів лібрето.

У цій статті робиться спроба проаналізувати пісню Ф. Шопена "Моя милованка", застосовуючи прийом порівняння оригінального поетичного тексту Адама Міцкевича та його перекладу, який було зроблено Борисом Теном [3].

Вірш Адама Міцкевича "Do D.D." (відомий у польському музикознавстві під назвою "Moja pieszczotka", в українських варіантах "Милованка", "Моя милованка", в російських – "Моя баловниця", "К ней", "Люблю, когда пташка моя защебечет") неодноразово привертав увагу композиторів. На його текст (в оригіналі або в перекладах) створили музику російські композитори О. Аляб'єв, М. Глінка, П. Чайковський, М. Римський-Корсаков, Ц. Кюї, польські – В. Желенський, С. Монюшко, С. Невядомський, Е. Каня, українські – М. Лисенко, М. Дремлюга. Зауважимо принагідно, що першим з відомих озвучувань вірша є романс російського композитора Олександра Аляб'єва в перекладі Ю. Познанського. О. Аляб'єв написав цей твір задовго до Ф. Шопена, у 1833 році, і дав йому назву "До Саші" ("Саше", "Люблю, когда пташка моя защебечет"). Ця пісня-романс увійшла до циклу з шести пісень, котрий російський композитор присвятив Катерині Офросимовій, жінці, яку кохав багато років.

Вірш А. Міцкевича складається з двох секстин. У рамках кожної секстини можна виділити дві смислові частини. Перша частина є описом образу коханої, друга – відгуком ліричного героя на зоровий і слуховий образ. Образність будується динамічно. Цікаво, що у вірші переважають дієслова, а не іменники чи прикметники, які пригальмовували б притаманний віршу внутрішній рух. Цьому сприяє також незначна кількість епітетів. Здається, поет робить це свідомо, щоб створити сюжет вірша. Взагалі сюжет більш властивий драматичним або епічним жанрам літератури, ніж ліричним віршам. Адам Міцкевич використовує такий стилістичний прийом задля того, щоб образ набув рухливості, багатогранності й, водночас, залишився цілісним. Його елементи, що постають в уяві читача, швидко змінюються, збагачуються, ведучи до емоційної кульмінації почуття.

Можливо, саме тому вірш так приваблював композиторів. Адже він відповідає одній з провідних сенсових особливостей музичного мистецтва – його часовій природі, процесуальності розгортання думки.

Система повторів становить основний композиційний принцип віршової структури поезії "Do D. D.". Строфи вірша будуються на основі тематично-синтаксичного паралелізму. Повторюються окремі дієслова: "Pocznie szczebiotać i kwilić, i gruchać, tak mile grucha, szczebiocze i

kwili..."; "Nie śmiem przerywać, nie śmiem odpowiadać, I tylko chciałbym słuchać, słuchać, słuchać". Такі прийоми градації, епанасфори, ампліфікації притаманні слов'янським народно-пісенним жанрам. Мовна мелодика першого рядка утворює основну інтонаційну формулу музичної фрази, яка повторюється щоразу на більш високому емоційному рівні.

Повторення початкових слів в другому і в шостому рядках кожної строфи: 1.2 "Pocznie szczebiotać..."; 2.2 "I pocznie mocniej..."; 1.6 "I tylko chciałbym..."; 2.6 " Tylko sąłować..." (анафора) – надає віршу цілісності, а з погляду музичної форми така повторюваність створює репризність – один з провідних прийомів музичного формотворення.

Повторність як принцип будови розповсюджується також на структуру вірша в цілому. Кожна строфа ділиться на частини: у перших трьох рядках відбувається накопичення емоційного імпульсу, а два наступні рядки є реакцією на нього. Останній рядок сприймається як кульмінація емоційної напруженості. Як наслідок, уся побудова набуває вигляду тези й антитези. Ця структура підкреслюється також системою перехресних і парних рим, які в обох строфах мають наступну формулу: авассв.

Пісня "Моя милованка" Ф. Шопена належить до найбільш світлих і життєрадісних вокальних творів композитора. Її метроритмічну основу складає ритмоформула вальсу.

Притаманний танцювальним жанрам квадратний період повторної будови (в тому розумінні, яке надає цим структурам М. Тіц) є основою формотворення. Однак Шопен "розсуває" рамки квадратності застосуванням варіантної повторності, яка притаманна народній слов'янській музиці. Завдяки цьому заданий у фортепіанному вступі квадратний період з двох речень (4+4), який і в подальшому сприймається як своєрідна "цеглинка" в побудові форми, набуває з кожним повторенням нових рис.

Форма твору може бути визначена як складена тричастинна з елементами варіантності, де перша частина (А) є простою двочастинною безрепрізною формою, друга частина (В) – простим періодом повторної будови, третя частина (А1) – простою двочастинною формою з розширеною другою частиною.

Композитор використовує прийоми внутрішнього розширення кожної зі структур, що утворюють композицію. Застосування цих прийомів зумовлене, з одного боку, поетичним текстом з притаманними йому ампліфікаціями, як основним чинником формотворення, з іншого – суто музичною логікою розгортання думки, скерованої тією ж структурою вальсу.

Ф. Шопен досягає дивовижно органічної єдності між музичним та словесним компонентами твору. Наприклад, досить завуальована межа між першою та другою частиною зумовлена відсутністю крапки в по-

етичному тексті. Цікаво, що цей момент відчули усі перекладачі польського тексту, також використавши у цьому місці суцільне речення. Складною системою градацій віршового тексту зумовлюється однаковий початок усіх речень музичної форми.

Ця пісня Ф. Шопена є яскравим прикладом того, як словесний текст, давши поштовх до створення музичного образу, у свою чергу піддається змінам під впливом музичної форми.

Дванадцятирядковий двострофний вірш А. Міцкевича під впливом тричастинної музичної структури, властивої танцювальним жанрам, набуває іншої строфічної форми. Відбувається це завдяки повторам поетичного тексту, які зумовлені необхідністю дотримання пропорційності музичних структур. Внаслідок чого замість двох секстин утворюється тричастинна структура з 14 рядками.

Moja pieszczotka	"Do D.D."
пісня Ф. Шопена на слова А. Міцкевича	А. Міцкевич
A a Moja pieszczotka, gdy w wesolej chwili Pocznie szczebiotać i kwilić, i gruchać,	Moja pieszczotka, gdy w wesolej chwili Pocznie szczebiotać i kwilić, i gruchać,
A a1 Tak mile grucha, szczebioce i kwili, Ze nie chcąc słówka żadnego postradać, Nie śmiem przerywać, nie śmiem, nie śmiem odpowiadać,	Tak mile grucha, szczebioce i kwili, Ze nie chcąc słówka żadnego postradać, Nie śmiem przerywać, nie śmiem odpowiadać, I tylko chciałybym słuchać, słuchać, słuchać.
B I tylko chciałybym słuchać, słuchać, słuchać. I tylko chciałybym słuchać, słuchać, słuchać.	
A1 a Lecz mowy żywość gdy oczki zapali I pocznie mocniej jagody różować,	Lecz mowy żywość gdy oczki zapali I pocznie mocniej jagody różować,
a1 Perłowe ząbki błysną wśród koralu, Ach! ach! wtenczas, ach, wtenczas, wtenczas, Śmielej w oczęta, w oczęta poglądam Usta pomykam i słuchać nie żądam, I tylko całować, całować, całować, całować.	Perłowe ząbki błysną wśród koralu, Ach! wtenczas śmielej w oczęta poglądam, Usta pomykam i słuchać nie żądam, I tylko całować, całować, całować.

Переклад тексту пісні Ф. Шопена, зроблений Борисом Теном, не тільки належить до кращих перекладів цього тексту, а й може вважатися зразковим з погляду перекладів вокальних текстів як таких. Борис Тен максимально зберіг усі особливості оригіналу, що надзвичайно важко, адже перекладач, на відміну від лібретиста, який працює одночасно з композитором, не має можливості пропонувати зміни у нотному тексті.

Більше того, Борису Тену вдалося до вже існуючого музично-поетичного цілого створити текст, який відповідає не тільки смисловим і структурним, а й фонетичним особливостям оригіналу.

Борис Тен повністю відтворив систему образів вірша, витримав формулу рим, що свідчить про неабияку перекладацьку техніку поета.

Важливою особливістю перекладу Бориса Тена є також збереження метрико-ритмічної схеми оригіналу. Польська система віршування ба-

зується на силабічності, що відповідає постійному наголосу в польській мові. Для українського ж віршування в жанрі ліричної пісні необхідна силабо-тоніка. Борис Тен віртуозно розв'язує це складне завдання. Викликають подив тонкощі, яких дотримався перекладач: він зумів відтворити одинадцятискладовий вірш польського оригіналу з цезурою після п'ятого складу, дотримуючись системи наголосів, а також застосовуючи парокситонні рими, як в оригіналі.

"Моя милованка"

Переклад Бориса Тена

- A a Мила голубка, чарівна, пестлива
Ніжно щечече, моя щечетуша,
Так дзвінко й мило, весело, грайливо,
- a1 Що не хотів би й словечка втратити,
Ні зупиняти, ні відповідати,
В Весь час би тільки слухав, слухав, слухав,
Весь час би тільки слухав, слухав, слухав.
- A1 a А заіскриться оченят розмова
І перли сміху посипляться лунко,
a2 заплomenіють губки малинові,
Ах! в час той, в час, в час той,
Ах, в час той більше я нічого не знаю,
Уста стуляю і слів не жадаю,
Тільки цілунків, цілунків, цілунків.

Що ж стосується системи образів, Борис Тен втілює в перекладі використані А. Міцкевичем метафори й порівняння, котрі притаманні народно-поетичній творчості слов'ян. Так, у вірші розвивається тема коханої – голубки, яка "щечече" "дзвінко й мило, весело й грайливо". Її портрет передається опосередковано й метафорично:

"І заіскриться оченят розмова,
І перли сміху посипляться лунко,
Заплomenіють губки малинові..."

Таким чином, перекладач повністю відтворив композиційну, смислово й художньо-стилістичну систему оригіналу вірша А. Міцкевича, а також відобразив досить складну для поетичного відтворення музичну структуру складеної розвиваючої тричастинної форми з безпосередньо-наскрізним типом розвитку зі вступом, експозицією у формі періоду повтореної будови, серединою на кшталт продовження, динамізованою репризою та заключенням.

Борис Тен своїм перекладом вокального тексту пісні Ф. Шопена на вірш А. Міцкевича дає приклад максимально коректного підходу до

адаптації іншомовних поетичних творів, які призначені для вокального виконання.

Перекладацька спадщина Бориса Тена, особливо у сфері вокальних перекладів не тільки не досліджена, а й повністю не зібрана. Як стверджують музиканти Житомира, велика кількість перекладів була вписана поетом безпосередньо в ноти виконавців, які зберігаються й досі у приватних осіб і, на жаль, недоступні для дослідження.

Отже, актуальними завданнями літературознавства й музикознавства є: зібрання повного переліку вокальних перекладів Бориса Тена та інших перекладачів, а також опрацювання цих матеріалів. Це сприяло б, по-перше, швидшому відродженню тієї перекладацької школи, яка була безжалісно знищена в середині ХХ століття, по-друге – розвитку лібретистики і лібретології як самостійних галузей музикознавства й літературознавства.

Список використаних джерел та літератури

1. Корній Л. Історія української музики. - К.-Х.-Нью-Йорк: М.П.Коць, 1996. – 314 с.
2. Ганзбург Г.И. Статті о Шуберге. –Х.: Торопов, 1997. – 54 с.
3. Шопен Ф. Моя баловниця / Для голоса и фортепиано. Слова А. Мицкевича. – К.: Мистецтво, 1955.

I. Kopoć, E. Miszczuk-Gilewicz Do problemu tłumaczenia pieśni F.Chopina „Moja pieszczotka”

W artykule rozpatrywane są trudności wynikające przy tłumaczeniu na język ukraiński tekstu pieśni F. Chopina „Moja pieszczotka”. Analiza materiału tekstowego świadczy, że wybitny ukraiński muzykolog i poeta Borys Ten stworzył przekład o wysokich walorach artystycznych.

I. Kopot, E. Mushchuk-Gilevych. To the Problem of the Translation the Song "My Mylovanka" by Chopin into Ukrainian.

In this article was made an attempt of the research of the difficulties of the translation of the song by F. Chopin "My Mylovanka " into Ukrainian. This analysis testifies to the fact that the famous Ukrainian musicologist and poet Borys Ten achieved a high art level in this translation.